

REFERÁTY

NĚKOLIK MYŠLENEK O „ZKUŠENOSTECH SOVĚTSKÉHO LÉKAŘSTVÍ VE VELKÉ VLASTENECKÉ VÁLCE 1941—1945“

Zkrácený překlad článku generálmajora prof. A. S. Georgijevského ve Vojensko-medic. žurnále 7/1957

Deset měsíců po skončení Velké vlastenecké války přijala Rada ministrů SSSR usnesení „O vědeckém rozpracování a zobecnění zkušeností sovětského lékařství během Velké vlastenecké války 1941—1945“. Tím byl položen základ k vydání mnohosvazkového díla „Zkušenosti sovětského lékařství ve Velké vlastenecké válce 1941—45“. (Dále jen „Zkušenosti“.)

Nyní vyšel již poslední 35. díl – výsledek ohromné kolektivní práce autorů i redaktorů.

O rozměrech vykonané práce je možno soudit podle následujících faktů: pro získání početních údajů osvětlujících různorodou činnost zdravotnického personálu při poskytování zdravotnické pomoci sovětským vojákům byl proveden speciální statistický rozbor mnoha desetitisíců chorobopisů a jiných základních zdrav. dokumentů (operačních a převazových deníků, protokolů pat. anat. pitev atd.), na základě kterých bylo sestaveno přes 14 000 tabulí, charakterisujících různé příznaky poranění nebo onemocnění nebo ukazatele léčebné práce. Byly sebrány a prozkoumány rozličné archivní dokumenty osvětlující činnost zdravotnických zařízení operující armády i týlu země. Bylo využito velkého množství statí, prací vědeckých konferencí a porad publikovaných v době války i po jejím zakončení. Sestavování mnohosvazkového díla se zúčastnilo okolo 1700 vědeckých pracovníků a činitelů občanského i vojenského zdravotnictví a praktických lékařů, kteří pracovali v době VVV na nejrozičnějších funkcích velkého a složitého systému zdravotnického zabezpečení sovětské armády.

Význam „Zkušeností“, jejich klady a nedostatky zvláště vyniknou při srovnání s jinými pracemi, osvětlujícími zkušenosti zdravotnického zabezpečení vojsk v minulých válkách. V Rusku taková vydání byla uskutečněna 9 let po Rusko-turecké válce 1877—1878 a deset let po Rusko-japonské válce 1904—1905.

Prameny pro sestavení oněch prací v minulosti byly zprávy lékařů vojenských útvarů a svazků i náčelníků zdravotnických zařízení, oficiální statistické zprávy o nemocnosti a úmrtnosti a podobně. Do určité míry byly využity i osobní vzpomínky a dojmy účastníků války – obyčejně nepodložené oficiálními údaji a archivními dokumenty. V těchto zprávách téměř neexistovalo kritické zhodnocení tehdejších představ o patologii ran, nemocí a metod léčebné a preventivní činnosti.

Po první světové válce 1914—1918 byly vydány v Anglii, v Německu a ve Spojených státech amerických práce zevšeobecňující zkušenosti zdravotnické služby během války.

V Anglii byla vydána zpráva o zdravotním stavu vojsk v deseti svazcích, z nichž čtyři byly věnovány všeobecným otázkám zdrav. služby, dva onemocněním válečné doby, dva válečné chirurgii a dva otázkám vojenské hygieny a epidemiologie.

V Německu byly v letech 1921—1922 a 1934—1938 publikovány dvě solidní historické práce o otázkách zdravotnického zabezpečení v první světové válce.

Ve Spojených státech v době od 1923—1929 byla vydána oficiální zpráva s názvem: „Zdravotnická služba armády USA během světové války“ v 15 svazcích.

Po skončení druhé světové války byla zahájena práce na sestavení rozsáhlých historických prací zevšeobecňujících zkušenosti zdrav. služby v uplynulé válce jak v Anglii, tak i v USA. Tato práce není dosud ukončena.

V Anglii bylo zahájeno vydávání osmnáctisvazkového díla s názvem „Dějiny druhé světové války – zdravotnická služba Spojeného království“. Dosud vyšlo dvanáct svazků. V tomto díle je značně šířeji a podrobněji osvětlena organizační stránka zdravotnického zabezpečení vojsk než léčebné a preventivní otázky. Jsou v něm podrobně popsány údaje o přípravě zdra-

votnického personálu, o rozvinování útvarů zdravotnické služby, o organizační struktuře i o systému zdravotnického zabezpečení v poli.

Obšrný program studia zkušeností zdravotnické služby ve druhé světové válce byl sestaven ve Spojených státech amerických. Jak vyplývá ze stati náčelníka historického odboru Zdravotnické správy armády USA plukovníka zdrav. služby Calwina Goddarda, týkající se rozpracování zkušeností zdrav. služby USA ve II. světové válce i v Koreji, program i objem tohoto rozpracování byl po několika změnách stanoven do dvou sérií: administrativní a klinické. První – administrativní – série bude obsahovat osm nebo devět dílů. V této sérii se předpokládá osvětlit údaje charakterisující organizaci zdrav. služby armády USA, její personál, zdravotnické zásobování a rovněž stav hospitalisace a evakuace raněných i nemocných jak v oblasti válčické, tak i ve vnitřní zóně země. Druhá – klinická – série předběžně zahrnuje dvacet osm dílů. Z nich je dvanáct věnováno otázkám chirurgie, tři vnitřnímu lékařství. Pokud možno soudit z uvedených statí plukovníka Goddarda, není práce nad tímto dílem zdaleka dokončena. První díl „Dějiny vojenského lékařství armády USA“ z chirurgické části klinické série vyšel pod názvem „Fysiologické efekty ran“ teprve koncem roku 1952.

V r. 1954 vyšel rovněž jeden díl, věnovaný činnosti ženského sboru zdrav. služby armády USA. V r. 1955 bylo vydáno šest dílů. Podle našich údajů byly v r. 1956 vydány dva díly. Do konce roku 1956 vyšlo tedy celkem deset dílů „Dějiny vojenského lékařství armády USA“.

Na rozdíl od výše uvedených děl jsou ve „Zkušenostech“ jen nepřímo a bez detailů rozebrány otázky organizace zdravotnické služby ozbrojených sil SSSR v době války, zdravotnického zásobování ap. Zato jsou však v nich s výjimečnou obsažností a všestranností vyloženy otázky patologie i terapie zranění a nemoci vojsk.

Jak známo, „Zkušenosti“ se skládají ze čtyř částí: „Chirurgie“, „Vnitřní lékařství“, „Epidemiologie a hygiena“, „Patologie střelných poranění“. První část – „Chirurgie“ – obsahuje dvacet dílů a skládá se z patnácti svazků. Druhá část „Vnitřní lékařství“ zahrnuje jedenáct dílů a stejný počet svazků. Tato část je věnována nemocem vnitřních orgánů, nervového systému, kožních a infekčních nemocí. Třetí část – „Hygiena a epidemiologie“ – zahrnuje dva díly a tvoří ji čtyři svazky. Tato část zdaleka nezahrnuje všechny otázky hygienické a protiepidemické zabezpečení vojsk během války a obsahuje pouze zobrazení některých zkušeností. Ve čtvrté části – „Patologii střelných ran“ – obsahující dva díly, je osvětlen mechanismus účinku střely při poranění, podstata raněného procesu a patologie komplikací, vznikajících na rozličných etapách zdravotnického odsunu.

Ve srovnání s jinými pracemi v současné době i v minulosti je možné dojít k následujícím závěrům:

1. Práce na vydání historického díla věnovaného zobrazení zkušeností zdravotnické služby v minulé válce byla nejdříve ukončena v SSSR. V Anglii je práce hotova pouze zčásti, v USA je ještě daleko před ukončením.

2. Části věnované patologii a terapii poranění a onemocnění jsou ve srovnání se zahraničními pracemi podloženy daleko větším množstvím materiálu, tento je systematictji vyložen a – což je nejdůležitější – odlišuje se jednotností metodiky vědecké analýsy a stejnorodostí základních faktických dat, získaných na základě důkladného průzkumu základních dokumentů.

3. Nejpodstatnějším rozdílem „Zkušeností“ od zahraničních prací je to, že neobsahuje části osvětlující obecné otázky organizace zdravotnické služby v uplynulé válce, i když některé otázky organizace specializované pomoci jsou v příslušných kapitolách obsaženy.

Nutno přímo říci, že části, zahrnující patologii a terapii poranění obsahují natolik cenný a dokonce i unikátní materiál, že se mohou – nehledě na některé nedostatky, o nichž bude řeč níže – považovat za podstatný přínos pro vojenskou lékařskou vědu. Studium údajů v nich publikovaných umožní lékařům hlouběji poznat podstatu patologických procesů a zvolit neefektivnější metody jejich léčby.

Zmiňme se nyní o hlavních nedostatcích ve struktuře a obsahu „Zkušeností“. Nutno při tom zvláště podtrhnout, že mnohé z nedostatků nelze klást za vinu autorům a redaktorům díla. Byly spíše následky příčin negativně ovlivňujících v minulosti rozvoj vědeckého a zvláště pak vojenskohistorického myšlení v naší zemi. Tyto příčiny, odhalené a odsouzené XX. sjezdem KSSS, nejsou ničím jiným než kultem osobnosti, kvetoucím v různých odvětvích společenského života, dále pak tendencí ke zbytečnému, neopodstatněnému zužování využívaných vědeckých údajů a faktů. Negativní vlivy těchto dvou příčin se projevíly

i na obsahu „Zkušeností“, jak bude ukázáno v další části pojednání.

Především se tento vliv projevil na úplnosti obsahu. Nutno se vši otevřeností konstatovat, že „Zkušenosti“ nezahrnuly všechny stránky zdravotnického zabezpečení v uplynulé válce; některé oblasti zdrav. zabezpečení nejsou zastoupeny úměrně co do obsažnosti. Nejpodrobněji a všestranně jsou v práci osvětleny problémy patologie zranění a chirurgické práce. Není žádné pochybnosti o tom, že taková ohromná „traumatická epidemie“, jakou byla VVV, podminila nutnost co nejpozornějšího a nejdůležitějšího výzkumu zkušeností sovětských chirurgů. Zároveň však nutno poukázat na to, že chybí řada druhých vážných úseků, charakterisujících činnost zdravotnické služby ve Velké vlastenecké válce.

Výše bylo již ukázáno, že „Zkušenosti“ vůbec neosvětlují obecné otázky organizace zdravotnické služby a zdravotnického zabezpečení. Při tom ve složitých podmínkách války úspěch léčebné a preventivní práce závisí především od racionální organizace zdravotnické služby a stupni její připravenosti pro válku. Lekce z minulosti v otázkách organizace zdravotnické služby mají tedy zvlášť velký význam pro budoucnost.

Zdá se proto, že vynechání této části ve „Zkušenostech“ je nesprávné. Vždyť ty nemnohé údaje o organizaci specializované pomoci, roztržštěné nadto v mnoha dílech často bez vhodného spojení, nemohou uspokojit čtenáře, který chce získat úplný obraz o těch organizačních opatřeních zdravotnické služby, která zabezpečila úspěch léčebné a preventivní práce.

Ve „Zkušenostech“ nejsou zahrnuty i některé jiné druhy zdravotnického zabezpečení vojsk, např. otázky letecké medicíny. Neexistuje také část věnovaná vědeckým problémům fyziologie vojenské práce. Není při tom potřeba dokazovat, že nasycení současných vysoce mechanisovaných armád, jaké byly v době VVV, složitou a četnou technikou, stejně jako nesmírně intenzivní činnosti vojsk v minulé válce nezdídko vyžadovalo od vojáků krajního vypětí sil, doprovázeného příslušnými fyziologickými výkyvy. Zkoumání těchto faktorů by dovolilo ukázat cesty k vytvoření nejracionálnějšího systému výcviku vojsk způsobem požadavků války i podmínkám vytvářeným zavěšením vysoké techniky.

S problémem fyziologie vojenské práce je těsně spojena otázka hygieny speciálních druhů vojsk. Ve VVV byly vytvořeny nové typy svazků a útvarů, které dříve neexistovaly. Tyto otázky bohužel nebyly do „Zkušeností“ zahrnuty.

Stejně tak by bylo žádoucí nalézt v tomto díle materiály zobecňující zkušenosti ze zdravotnického zabezpečení vojsk v různých klimaticko-geografických podmínkách. Tyto materiály rovněž chybí.

„Zkušenosti“ zahrnují nejen práci pracovníků vojenského zdravotnictví, ale celé sovětské medicíny. Proto se zdá nezaslouženým vynechání takových otázek jako třeba zkušenosti sovětského lékařství při zabezpečení obyvatelstva na území osvobozeném od nepřítelů, při repatriaci sovětských občanů vracejících se ze zajetí; stejně tak otázky zdravotnického zabezpečení obyvatelstva při evakuaci, péči o pracovníky ve vojenských továrnách apod. Potřebného osvětlení v díle postrádá i práce mnoha set a tisíců sovětských občanů – především našich hrdinů – při pomoci sovětským zařízením k zlepšení péče o raněné a nemocné vojáky.

To, že chybí ve „Zkušenostech“ velké množství otázek týkajících se různých stránek zdravotnického zabezpečení vojsk a obyvatelstva v uplynulé válce, není možno považovat za náhodné. Příčina tkví v tom, že ještě v nedávné době se nepovažovalo za možné výše uvedené otázky dovolit publikovat v tomto díle. Není pochyby o tom, že okruh takových „zakázaných“ otázek byl rozšířen bezdůvodně.

Jak ukazují fakta z dějin vojenského umění, žádná následující válka není podobná předcházející. Tento rozdíl je zvláště velký v současné době. Proto mnohé údaje ze zkušeností Velké vlastenecké války včetně údajů týkajících se organizace zdravotnické služby a zdravotnického zabezpečení Sovětské armády mají v současné době především historický význam. Při tom by však srovnání těchto konkrétních údajů s ukazateli léčebné a preventivní práce zdravotnické služby dovolilo lépe a všestranněji ujasnit podstatu oněch složitých procesů, které charakterisují zdravotnické zabezpečení vojsk Sovětské armády ve Velké vlastenecké válce.

Negativní vliv rozšíření okruhu otázek, které se nesměly uveřejňovat, nebyl pouze v tom, že nebyly zahrnuty některé stránky zdrav. zabezpečení vojsk. V práci chybí např. i údaje ukazující procentní vztah četnosti poranění rozličného charakteru k celkovému počtu ztrát. Obyčejně se pro charakteristiku změn četnosti poškození kteréhokoliv orgánu nebo části těla používá srovnání

s množstvím poranění příslušné lokalisace za 1. rok války, jež se bere za 100. Takováto metoda je přípustná pro analýsu početních ukazatelů, týkajících se jen jedné kategorie – řekněme raněných do hlavy. Nelze však takto srovnávat raněné různé lokalisace. Metodika sledování užitá v díle vylučuje rovněž možnost srovnání s analogickými údaji různých prací, ve kterých se číselné údaje obyčejně určují ve vztahu k celkovému počtu pozorování nebo na 1000 raněných.

Neúplnost přesných dat o průběhu těch či oněch faktických událostí uvedených ve „Zkušenostech“, nedostatek přesných údajů o čase, místě a účastnících popisovaných událostí není možno označit za správné u historické práce, poněvadž dokumentování je základním požadavkem kladeným na historickou práci. Zužování možností takového dokumentování vedlo k odvolávání se na údaje týkající se „jedné armády“, „nemocnic N-té armády“, srovnávání údajů „prvního a druhého frontu“ atd. Takovéto poznámky ovšem vyvolávají znechucení čtenáře.

Jedním z projevů kultu osobnosti v historických pracích publikovaných u nás v posledních letech byla snaha přikrášlit skutečnost, soustředit pozornost na kladné výsledky. Přitom se nedostatky v potřebném rozsahu neodhalují, ale někdy i zakrývají. „Zkušenosti“ toho rovněž nebyly ušetřeny. Tato slova nelze ovšem chápat tak, že údaje ve „Zkušenostech“ jsou falešné. Fakta a cifry uvedené v práci jsou zcela věrohodné a závěry jsou vědecky podloženy. Ale sebraný materiál většinou charakterisuje a osvětluje jen úspěchy. Nelze ovšem říci, že by se negativní údaje ve „Zkušenostech“ vůbec nevyskytovaly. Např. v 1. díle jsou závažné údaje o pozdních dobách příchodu raněných na zdravotnické etapy, v některých jiných dílech jsou uvedeny diagnostické chyby ap.

Uvedené příklady však svědčí o tom, že negativní stránky zkušeností sovětského lékařství ve VVV nejsou ve „Zkušenostech“ plně odhaleny, což je nutno hodnotit jako jeden z hlavních nedostatků.

Jaké jsou hlavní závěry z uvedeného? Především není pochyb o tom, že „Zkušenosti“ jsou výjimečně cennou historickou prací, která je podstatným přínosem pro vojenskou lékařskou vědu. Zároveň však není možno považovat výzkum zkušeností minulé války za skončený jejich vydáním. Je nutno vyzvat sovětské zdravotnické pracovníky, aby pokračovali ve zpracovávání zkušeností sovětské zdravotnické služby v minulé válce.

Přeložil pplk. MUDr. Jan Hes